

UOT 94/479.24

**MİLLİ İSTİQLALA GEDƏN YOL
«AÇIQ SÖZ» QƏZETİNİN MATERİALLARINDA****J.M.İSMAYILOVA**
Bakı Dövlət Universiteti
jala.ismayilova2016@gmail.com

Elmi məqalədə “Açıq söz” qəzetinin materialları əsasında Rusiyada 1917-ci il Fevral inqilabından sonra yaranmış yeni siyasi şəraitdə milli inqilabçı qüvvələrin vahid platformada birləşməsi yolunda atılan əməli addımlar və onun ən böyük nəticəsi olaraq milli istiqlalın gerçəkləşdirilməsi məsələləri araşdırılır. Məqalədə, həmçinin Azərbaycan milli hərəkatında “Açıq söz” qəzetinin yeri və rolu müəyyən edilir, 1917-1918-ci illərdə “Müsavat” partiyasının sosial bazasının genişləndirilməsi, onun Cənubi Qafqazın ən nüfuzlu siyasi partiyasına və Azərbaycan milli hərəkatının avanqardına çevrilməsi prosesi də yeni arxiv sənədləri əsasında araşdırılır.

Açar sözlər: Azərbaycan, milli hərəkat, “Açıq söz” qəzeti, “Müsavat” partiyası, milli istiqlal.

I Dünya müharibəsi illərində irticanın kəskinləşdiyi bir dövrdə zəif də olsa inkişaf edən Azərbaycan mətbuatı «Fiyuzat», “Yeni Fiyuzat”, “Şəlalə” «Dirilik» və s. kimi məcmuələrlə Azərbaycan milli özünüdərk şüurunu sonrakı inkişafında müstəsna rol oynamış, milli-mədəni türkçülükdən siyasi türkçülüyə keçidin əsasını qoymuşdur. Buradan azərbaycançılıq ideyasına keçməyə cəmi bir addım qalmışdı. O əsas addımı isə «Açıq söz» qəzeti atdı. İctimai-siyasi və ədəbi türk qəzeti olan «Açıq söz» 1915-ci il oktyabrın 2-də, həftənin beşinci günü Bakıda M.Ə.Rəsulzadənin redaktorluğu ilə fəaliyyətinə başladı. “Açıq söz” inqilabdan əvvəlki Azərbaycan mətbuatının ənənələrini yaşadaraq, ölkədə və dünyada baş verən hadisələrin müfəssəl təhlilini verən ətraflı icmallar dərc edir, elm və mədəniyyətin inkişafına həsr etdiyi məqalələrlə maarifçilik missiyasını həyata keçirirdi. Qəzet xalqı o zamanlar Rusiyada siyasi həyatın reallıqlarını əks etdirən Dövlət Dumasının və onun azərbaycanlı deputatlarının fəaliyyəti ilə ətraflı tanış edir, milli, dini mənsubiyyətin mahiyyəti haqqında çoxsaylı məqalələrlə milli mənlik şüurunun inkişafında böyük rol oynayır. M.Ə.Rəsulzadə də sonralar yazırdı: “Açıq söz” ilk dəfə olaraq o vaxta qədər Qafqaziya müsəlmanı və yaxud tatar deyilən xalqın türk olduğunu sərahət və israrla meydana atmış və bu xüsusda hər bəzən senzura ilə mübarizə etmək zərurətində

qalmışdı (12, 19).

«Açıq söz» qəzeti «türkcülük» əqidəsini təbliğ edən ziyalılarla yanaşı, qələmi olan hər kəsi – xüsusən də gəncləri, tələbələri öz ətrafında toplamağa, bununla da milli hərəkatın bütün qüvvəsini türkcülüyün və «Müsavət» ideyalarının təbliğatçılmasına çevirməyə çalışırdı.

«Açıq söz» hökumət rəsmilərinin yalançı vədlərinin hakim millətin və dövlətin özünün də maraqlarına uyğun olmadığını əsaslandırır, dünya təcrübəsi əsasında ictimai-siyasi inkişafın qarşısının alınmaz olduğu və sonda məzlum xalqların, o cümlədən Rusiya əsarətində əziyyət çəkən xalqların azadlığa çıxacağına labüd bir gerçəklik olacağı vurğulanırdı.

«Açıq söz» qəzeti Qafqaz xalqlarının «ehtiyacları»nı da daim diqqətdə saxlayır, 1905-ci il ildən keçən müddətində hələ canişin Vorontsov-Daşkov tərəfindən qafqazlılara vəd olunan «zemstvo, ali məktəb və məhkəməyi-üdlə tətbiiqinin» hələ də öz həllini tapmadığını bildirir.

«Açıq söz» qəzetinin əsas qayəsi əslində milli varlığı qoruyub, Azərbaycan xalqının hüriyyət qazanması üçün milliyyət məfkurəsi altında birləşdirilməsi olmuşdur. İlk sayından sonadək bu əqidəyə sadıq qalan «Açıq söz» qəzeti tezliklə siyasi türkcülüyün ən yüksək pilləsi olan azərbaycançılıq ideyalarının qarşısına, Azərbaycan inqilabçı millətçiliyinin tribunasına çevrildi.

1917-ci il fevral burjua-demokratik inqilabı Azərbaycanda da milli-demokratik qüvvələri hərəkatə gətirdi. Martın 3-də Bakı şəhər dumasının heyətində və neft sənayeçiləri qurultayı şurasının binasında keçirilən mitinqlərdə Müvəqqəti hökumətə etimad göstərilməsi haqqında qərar qəbul edildi (3, 5 mart 1917-ci il, № 418).

Fevral inqilabından sonra yaranmış Müvəqqəti hökumət 1917-ci il martın 9-da Cənubi Qafqazı idarə etmək üçün Dövlət Dumasının yerli üzvlərindən ibarət Xüsusi Zaqafqaziya Komitəsi yaratdı. Fevral inqilabından sonra 1917-ci ilin iyununa kimi Azərbaycan milli hərəkatının yeni şəraitdə təşkilatı və proqram cəhətdən formalaşması başa çatdı. Bu dövrün xarakterik cəhəti milli hərəkatın mərkəzinin Müsəlman ictimai təşkilatları və yerlərdə milli komitələr olması idi. Bu da milli partiyaların hələ zəif olması ilə bağlıdır.

1917-ci ilin aprelin 15-20-də “Müsəlman ictimai təşkilatlarının” müvəqqəti komitəsinin təşkilatçılığı və rəhbərliyi ilə Bakıda keçirilən Qafqaz müsəlmanlarının qurultayı Azərbaycan milli hərəkatının olduqca əhəmiyyətli hadisəsi oldu. M.B.Məmmədzaadənin sözləri ilə desək, «Rusiya inqilabından sonra, 1917-ci il aprelin əvvəllərində Şimali Qafqaz, Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan müsəlmanlarının Bakıda çağırılan böyük qurultayında Qafqaz müsəlmanlarının siyasi hərəkat xətləri, inqilabdan nə gözlədikləri təyin və tənzim ediləcəkdə» (5, 55).

Qurultayın proqramı «Açıq söz» qəzetinin 1917-ci il 450-ci sayında «İnqilab və müsəlmanlar» rubrikasında dərc olunmuşdur. Qəzetin, demək olar ki, hər sayında “Müsəlman ictimai təşkilatlarının” müvəqqəti komitəsinin məqsəd və məramı ciddi bir şəkildə geniş kütlələrə ən sadə və anlayışlı bir dildə izah

olunur və bir növ birlik ideyasının ciddi bir təbliğatı gedirdi. Məsələn, «Müsəvat» firqəsindən» adlı müraciətnamədə “Müsəlman ictimai təşkilatlarının” müvəqqəti komitəsinin qərarları ətrafında birləşməyin günün tələbi olduğu irəli sürülürdü (3, 16 aprel 1917, № 451).

«Açıq söz» qəzetinin 1917-ci il 16 - 24 aprel 452, 453, 454, 455, 456-cı saylarında qurultayın 10 iclasının təfəsilatlı xülasəsi dərc olunmuş, bütün iştirakçıların çıxışları, müzakirə olunan məsələlər ardıcılığı ilə verilmişdir.

M.B.Məmmədşadın sözləri ilə desək «qurultay hər şeydən əvvəl və hər məsələdən daha qızgın bir surətdə azad Rusiyanın alacağı mətlub olan şəkli – idarəni müzakirə ilə qərarı çıxarır» (122, 55). Qurultayın ikinci iclasında 7 müzakirə olunan məsələlər haqqında qərar layihəsi hazırlamaq məqsədilə 7 komissiya və sədrləri seçilərək təsdiq olunur: siyasi məsələlər üzrə – M.Ə.Rəsulzadə; dini məsələlər üzrə – Ə.Ə.Rəfibəyov; məktəb və maarif məsələləri üzrə – F.B.Köçərli; milli fondun yaradılması üzrə – Ə.B.Əmircanov; fəhlə, kəndli məsələləri üzrə – X.B.Sultanov (3, 17 aprel 1917, № 452).

Siyasi məsələ üzrə - Rusiyanın dövlət quruluşu haqqında qurultayda məruzə ilə çıxış edən M.Ə.Rəsulzadə Rusiya müsəlmanları üçün ərazi muxtariyyəti tələb edib, bunun qanunverici orqan tərəfindən həyata keçirilməsini vacib saydı: «Türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək əməlini pərvərdə edən ən əməlpərvər türklər böyük dövləti, federasiyasından xaricdə görməyirlər. Almanlıq, slavyanlıq, germanlıq ayrılaraq birləşməyə müsəyət ikən, türklük və müsəlmanlığın başqa türlü olacağını təsəvvür etmək həqiqətə göz örtüb də xəyal ilə oynamaq olurdu. İştə türkləşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək nöqtəyi-nəzərindən baxıldığı şəkli – hökumət nəzəriyyələri arasında ən mədəni və mütəkamil bir dövlət şəkli olan cümhuriyyəti – müctəməi ənamdır» (3, 17 aprel 1917, № 452). Bu məruzə M.Ə.Rəsulzadənin qurultay bitdikdən dərhal sonra «Açıq söz» qəzetinin iki ardıcıl nömrəsində dərc olunan «Milli – siyasi məqsədlər» məqaləsində verilmişdir (3, 25-26 aprel 1917-ci il, № 457-458). Bu fikir federalistlərin proqramından götürülmüşdü. Qurultay Rusiya müsəlmanlarının birləşdirilməsi şüarı altında keçirdi. «Bitərəf demokratik qrup»a rəhbərlik edən Ə.M.Topçubaşov da millətçi cərəyana qoşulmuş, müsəlmanları birləşməyə və qanunverici orqana seçkilərdə fəal iştiraka çağırırdı. Qurultayın lap ilk günlərindən hakim mövqə tutan iki firqə - “Müsəvat” və “Türk Ədəmi – mərkəziyyət firqəsi” əsas prinsipal məsələlərdə həmrəy çıxış etdilər. T.Svetçovski yazır ki, «federalizm proqramı azərbaycanlıların tarixi təkamülündə yeni bir mərhələnin – milli dövlətə tədricən keçidin başladığını qeyd etdi» (15, 86).

Müvəqqəti hökumətə münasibət məsələsində qurultay 6 mart bəyanatını həyata keçirəcəyi təqdirdə onu dəstəkləməyin zəruri olduğu haqqında, müharibəyə münasibət məsələsində isə daha radikal mövqə tutaraq müharibənin dərhal dayandırılması, ilhaqsız və təzminatlı sülh bağlanmasını tələb edən qərarlar çıxardı. Qurultayın dördüncü iclasında ana dilində təhsil və məktəb məsələləri haqqında Məhəmməd Əmin Əfəndizadənin məruzəsi əsasında qəbul

edilən qərara görə türk (azərbaycan) dilində təhsil verən ibtidai, rüşdiyyə (aşağı orta), adadi (orta) məktəblərin açılması, ziraət və sənət məktəblərinin, pedaqoji institutun, darülfünun (universitet) açılması nəzərdə tutulurdu. Dini məktəblərlə bağlı verilən qərarla isə «Tiflisdə «Əli» və «Ömər» məktəblərini bağlayıb, ümumi olmaq üzrə yeni dini məktəblərin açılmasına, ruhani işlərdəki ixtilafı son qoyacaq xüsusi bir təşkilat qurmağa səs verildi (3, 20 aprel 1917-ci il, № 454). Bütün bu məsələlərin həlli üçün milli fond təsis edildi və «qurultay əzası tərəfindən həmin fonda 250000 rubl pul toplandı. Fonda ən böyük məbləği - hər biri 50000 rubl olmaqla H.Z.Tağıyev və A.M.Nağıyev vermiş oldu» (3, 20 aprel 1917-ci il, № 454).

Qurultayın 9-cu iclasında təşkilat komissiyasının təqdim etdiyi üç bənddən ibarət qətnamə müzakirə edilərək qəbul edildi. Qətnamədə Qafqaz müsəlmanlarının qüvvələrini təşkil etmək üçün siyahıya alınması, biri Şimali Qafqaz, digəri isə Cənubi Qafqaz üzrə iki mənzil büronun, Ümumqafqaz müsəlmanlarının işləri üzrə ikisi Şimali Qafqaz, dördü Cənubi Qafqazı təmsil etmək üzrə 6 nəfərlik Xüsusi büronun təsis edilməsi haqqında qərar qəbul edildi. Şimali Qafqaz üzrə mərkəzi komitə təsis edildiyindən 18 nəfərlik heyətlə Bakıda fəaliyyət göstərəcək heyətin tərkibi seçildi (3, 21 aprel 1917-ci il, № 455).

Qurultayın son iclası Əbdüləli bəy Əmircanovun məruzəsi əsasında milli fondun təsisi və 12 bənddən ibarət fəaliyyət proqramını qurultay iştirakçılarının diqqətinə çatdırdı. Bu iclasda torpaq və fəhlə komissiyasının qərarı oxundu. Hər iki məsələdə demokratik mövqe tutan qurultay cəmiyyətin yoxsul təbəqələrinin mənafeyinə uyğun qərar qəbul etmiş, lakin «bunların ümumi dövlət məsələsi olduğunu nəzərə alaraq bu xüsusda səlahiyyətədar olmadığını etiraf etmələrinin qəti surətdə həllini Məclisi – Müəssisəyə buraxılmasını təklif edirdi» (3, 22 aprel 1917-ci il, № 456).

Bu iclasda qəbul edilən sonuncu qərar isə «Müsəlman qadınları haqqında qərar» oldu ki, burada deyilirdi: «Qafqasiya müsəlmanları qurultayı müsəlman qadınının indiki əhvalını nəzərə alaraq və bu əhvalı olduqca qeyri-təbii bularaq müsəlman qadınının hüquqi vəziyyətinə, ictimaiyyə və siyasiyyəindən istifadə edərək bir hala qoyulmasını qəbul edir» (3, 22 aprel 1917-ci il, № 456). Beləliklə, müsəlman Şərqində ilk dəfə olaraq Qafqaz müsəlmanlarının I qurultayında müsəlman qadınının kişilərlə hüquq bərabərliyi haqqında radikal qərar qəbul edildi.

Müzakirə edilən məsələlər üzrə qəbul edilən bütün qərarlar sübut etdi ki, Azərbaycan milli hərəkatı Ümumrusiya müsəlman hərəkatının ən fəal və aparıcı qüvvəsidir və bu hərəkatda milli-demokratik qüvvələr tam üstünlük təşkil edir. Qurultayın təntənəli bağlanış nitqində M.Ə.Rəsulzadənin söylədiyi fikirlər əslində onun öz məqsədlərini aşaraq Ümumrusiya müsəlman hərəkatı və Azərbaycan milli hərəkatı tarixində çox böyük əhəmiyyətli bir hadisə olduğunun isbatıdır: «Camaat qurultayımız bütün nöqsanları ilə bərabər adətə bir parlaman nümunəsi idi, burada söylənən o parlaq nitqlər, bəyan olunan o siyasi, elmi nəzəriyyələr, alınan o ciddi qərarlar «muxtariyyətə hazır deyiliz» deyənlərə bir

qəti cavab idi» (3, 22 aprel 1917-ci il, № 456).

Rusiyadakı müsəlman ziyalıları arasında muxtariyyət məsələsi ilə bağlı müzakirələr müsəlmanların Qafqaz qurutayından sonra da davam edirdi.

Öz sosial bazasını genişləndirib azərbaycanlı əhalini demokratik ideyalar ətrafında birləşdirmək uğrunda sosial-demokratlarla əsl mübarizəyə başlayan «Müsavət» partiyası təbliğat işini gücləndirdi. Məsələn, «Açıq söz» qəzetinin 1917-ci il 488-ci sayında «Bakı xəbərləri» rubrikasında məlumat verilir ki, «cümə günü iyunun 2-də M.Ə.Rəsulzadə «İsmailiyyə» binasında «Hazırkı hökumət şəkilləri» (3, 4 iyun 1917-ci il, № 488), «Binəqədi xalq yurdu» binasında fəhlələr qarşısında «Bizə nə cür hökumət lazımdır?» mövzusunda mühazirələr oxuduğu xəbəri verilir (3, 18 iyun 1917-ci il, № 501).

Bakı müsəlman ictimai təşkilatlarının Şurasının tərkibinə müxtəlif siyasi partiyaların nümayəndələri, neft sənayeçiləri, tacirlər, tələbələr, torpaq sahibkarları və Bakıdakı müsəlman qarnizonunun əsgərləri gizli səsvermə ilə daxil oldular (3, 14 iyul 1917-ci il, № 519). Bakı müsəlman ictimai təşkilatlarının Şurasının rəhbər orqanı komitə və icraedici büro idi. 1917-ci ilin 14 iyulunda komitəyə sədr Ə.M.Topçubaşov, onun müavinləri M.H.Hacinski və M.Ə.Rəsulzadə, katib isə M.Vəzirov seçildi (3, 16 iyul 1917-ci il, № 520). Bununla da təşkilat ümumazərbaycan xarakterini aldı (11, 261).

«Açıq söz» qəzetinin 1917-ci il 511-ci sayında Gəncədə Milli komitənin tərkibinə seçkilər haqqında xəbər verilir. Sədr Nəsim bəy Yusifbəyli, katib M.M.Axunzadə (3, 3 iyul 1917-ci il, № 511). 1917-ci ilin yayında baş vermiş ən mühüm hadisələrdən biri “Müsavət” və “Türk federalistlər partiyasının” birləşməsi oldu. İdeoloji və siyasi proqramları arasında oxşarlıq bu partiyaların yaxınlaşması ilə nəticələndi (3, 18 iyun 1917-ci il, № 501).

Yeni partiyaların (“Rusiyada müsəlmanlıq partiyası” və Gəncədə “İttihadi islam”) yaranmasına baxmayaraq, 1917-ci ilin payızında “Müsavət”-in Azərbaycanın siyasi həyatında liderliyi danılmazdır. «Açıq söz»ün «Bakı xəbərləri» rubrikasında gedən xəbərlərdən də bəlli olur ki, «İsmailiyyə» binasında tez-tez yüzlərlə firqə üzvünün iştirakı ilə iclaslar keçirilir (13), Bakı kəndlərinin əksəriyyətində öz şöbələrini açan partiya burada sosialist təbliğatının qarşısını almış olurdu (3, 2 – 5 oktyabr 1917, № 579 - 582).

1917-ci ilin oktyabr ayının 26-da Bakıda “Müsavət”-in birinci qurultayı öz işinə başladı (7). 9 bölmə və 76 maddədən ibarət proqramda qoyulan məsələlər Azərbaycan milli hərəkatının bütün tələblərini özündə əks etdirirdi (2). «Açıq söz» qəzetinin verdiyi məlumata görə qurultayda Azərbaycanın müxtəlif regionlarından yüzə qədər nümayəndə iştirak edirdi. Sosial tərkibinə görə nümayəndələrin 90 %-ni fəhlə və kəndlilər təşkil edirdi (8). Qurultayın Rəyasət Heyətinə M.Ə.Rəsulzadə, N.B.Yusifzadə, M.H.Hacinski, C.Melik – Yeqanov (fəhlə), Əbülqasım Əfəndi (Quba mahalından) seçildilər (3, «Açıq söz» qəzeti, 27oktyabr 1917-ci il, № 599).

«Açıq söz» qəzetinin 27 oktyabr 1917-ci il tarixindən (3, 27 oktyabr – 2 noyabr 1917, № 599-604) başlayaraq ardıcıl 6 nömrəsində dərc olunan müza-

kirələr və qəbul edilən qərarlardan görünür ki, bu dövrdə “Müsavat” partiyası milli hərəkata rəhbərlik edən real siyasi gücə, onun rəsmi orqanı olan «Açıq söz» qəzeti isə ümummilli siyasi trubunaya çevrilmişdi.

1917-ci il oktyabrın 25-də Petroqradda bolşeviklərin silahlı üsyanı nəticəsində Müvəqqəti hökumət devrildi və V.İ.Leninin başçılığı ilə Sovet hakimiyyətinin əsası qoyuldu. Sovet liderləri Bakı neftini öz nəzarətində saxlamaq üçün bir sıra tədbirlərə əl atdılar. 1917-ci il dekabrın 18-də RSFSR Xalq Komissarları Sovetinin V.İ.Leninin sədrliyi ilə keçirilmiş iclaslarında S.G.Şaumyan Qafqaz işləri üzrə müvəqqəti fəvqəladə komissar təyin edildi (protokol № 27) (1, v. 53). Bunun ardınca, 29 dekabr 1917-ci il (11 yanvar 1918-ci il) tarixində V.İ.Lenin və İ.V.Stalinin imzaları ilə Xalq Komissarları Sovetinin «Türkiyə Ermənistanı»nın muxtariyyəti haqqında 13 nömrəli dekreti elan edildi ki, bunun da icrası S.G.Şaumyana tapşırıldı (1, v. 54; %, s. 90-91).

Belə çətin bir vəziyyətdə xalqın müdafiəsini təşkil etmək üçün «Müsavat» partiyası bölgələrdə milli polkları təşkil etmək üçün könüllülərin siyahıya alınmasına başladı. «Açıq söz» qəzetinin 1918-ci il 644-cü sayında «Müsavat» partiyası yerli komitəsi tərəfindən Naxçıvanda 1000-ə qədər könüllü siyahıya alındığı və Zaqafqaziya Komissarlığına silah, sursat və zabit göndərilməsi xahişi ilə müraciət edildiyi, lakin bir cavab almadıqları, Rəşid bəy Əfəndiyevin rəhbərliyi ilə hərbi kursun təşkil olunması haqqında xəbərlər verilir (10). Buna səbəb Naxçıvanda rus əsgərlərinin gözü önündə «18-dən 45-ə qədər bütün ermənilərin səfərbər olunduğu» haqda həyəcan təbili çalınır. M.B.Məmməd-zadə «Azərbaycan çağırır!» adlı məqaləsində yazırdı: «Hürriyyəti və vətəni yolunda can verməyən bir millət, muxtariyyəti və istiqlaliyyəti yolunda varından keçməyən bir millət yaşamaq istəmir deməkdir» (6). «Açıq söz» qəzetinin redaksiyasına bölgələrdən daxil olan həyəcanlı xəbərlər «Müsavat» partiyasını əməli tədbirlər görməyə məcbur edirdi (3, 24 yanvar 1918, № 663).

Rus əsgərlərinə və ermənilərə arxalanan S.Şaumyan isə Azərbaycanın muxtariyyətinə qənim kəsilmişdi və onun bu siyasəti 1918-ci ilin Mart qırğını ilə nəticələndi (4, 226). Üç gün – (18-21 mart (30 mart – 2 aprel) 1918-ci il) – davam edən qırğınında 12 mindən artıq azərbaycanlı məhv edildi. Azərbaycan xalqının milli istiqlal mübarizəsi tarixində ən böyük sınaq olan 1918-ci ilin Mart hadisələri faciə ilə nəticələnsə də, muxtariyyət uğrunda olan mübarizə, tam müstəqillik uğrunda mübarizə ilə əvəz edildi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin elanı milli hərəkatın, eyni zamanda Azərbaycan milli mətbuatının qələbəsi idi. Azərbaycan milli mətbuatının əsasının qoyulması ilə başlayan milli hərəkat maarifçilikdən milli idealın gerçəkləşməsinə qədər uzun sürən təkamül yolu keçdi. Bu çətin yolda milli – siyasi fikrin əsas ifadəçisi olan «Açıq söz» qəzeti də öz imkanları çərçivəsində bütün fəaliyyətini Azərbaycan cəmiyyətinin sağlam qüvvələrinin ümummilli siyasi platformada birləşməsinə sərf etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. ARPIIYSSA, fond 5, siyahı 1a, iş 50, v. 53-54.
2. ARPIIYSSA, fond 276, siyahı 7, iş 212, s.1-6
3. «Açıq söz» qəzeti, 1915-1918-ci illər
4. Baykara H. Azərbaycan istiqlal mübarizəsi tarixi. Bakı: Azərneşr, 1992, 276 s.
5. Məmmədzadə M.B. Milli Azərbaycan hərəkatı. Bakı: Nicat, 1992, 246 s.
6. Məmmədzadə M.B. Azərbaycan çağırıyor! // «Açıq söz» qəzeti, 4 yanvar 1918-ci il, №646.
7. «Müsavat» qurultayı // «Açıq söz» qəzeti, 27 oktyabr 1917-ci il, № 599.
8. «Müsavat» qurultayı. 1 –ci iclas // «Açıq söz» qəzeti, 29 oktyabr 1917-ci il, № 600.
9. «Müsavat» qurultayı // «Açıq söz» qəzeti, 27 oktyabr 1917-ci il, № 599.
10. Naxçıvanda // «Açıq söz» qəzeti, 2 yanvar 1918, № 644.
11. Rəsulzadə M.Ə. Seçilmiş əsərləri. III çild. Bakı: Elm, 2012, 595 s.
12. Rəsulzadə M.Ə. Azərbaycan Cümhuriyyəti. Bakı: Elm, 1990, 116 s.
13. Seçki lövhələri // «Açıq söz» qəzeti, 12 dekabr 1917-ci il, № 627
14. Süleymanova S. Azərbaycanda ictimai-siyasi hərəkat (XIX yüzilliyin sonu – XX yüzilliyin əvvəlləri). Bakı: Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası, 1999. 442 s.
15. Svyatoçovski T. Rusiya və Azərbaycan. Sərhədyanı bölgə keçid dövründə. Bakı: Xəzər universiteti nəşriyyatı, 2010, 361 s.

ПУТЬ К НЕЗАВИСИМОСТИ В МАТЕРИАЛАХ ГАЗЕТЫ «АЧЫГ СОЗ»

Ж.М.ИСМАЙЛОВА

РЕЗЮМЕ

В научной статье на основе материалов газеты «Ачыг соз» рассматриваются практические шаги, предпринятые национально-революционными силами для создания единой платформы и реализации национального идеала в Северном Азербайджане в условиях новой политической ситуации, возникшей после Февральской революции 1917 года в России. В статье на основе архивных документов и научной литературы также определяется место и роль газеты «Ачыг соз» в Азербайджанском национальном движении, расширение социальной базы партии «Мусават» и процесс его превращения в ведущую политическую организацию на Южном Кавказе.

Ключевые слова: Северный Азербайджан, национальное движение, газета «Ачыг соз», партия «Мусават», национальный идеал.

THE WAY TO INDEPENDENCE IN THE NEWSPAPER “OPEN WORD” (ACHIQ SOZ)

J.M.ISMAYILOVA

SUMMARY

The article, based on the materials of the newspaper “Open Word”, reviews practical steps taken by the national revolutionary forces for the establishment of a united platform and realization of national ideals in North Azerbaijan in the conditions of the new political situation which arose after the February Revolution of 1917 in Russia. Basing on archival documents and scientific literature, the author defines the role and the place of the newspaper “Open Word” in the Azerbaijan national movement, expansion of the social base of the political party Musavat and the process of its transformation into the leading political organization in the South Caucasus.

Key Words: North Azerbaijan, national movement, Open Word, Musavat, national ideal